

Osmanlı Devleti'nde Müzeciliğin Doğuşu ve Dersaadet Numunehane-i Osmani

Bayram NAZIR*

Özet

Osmanlı Devleti'nde çağdaş anlamda müzecilik çalışmaları 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Sultan Abdülmecid, Yalova çevresine yaptığı bir gezide dikkatini çeken Bizans dönemine ait eski eserlerin İstanbul'a gönderilmesini emretmişti. Eserler Aya İrini'de toplandı. Koleksiyon Sadrazam Âli Paşa döneminde düzenlendi ve 1869 yılında dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından Müze-i Hümayun olarak adlandırıldı. Daha sonra ilk müze müdürü olarak E. Good görevlendirildi. Aynı zamanda vilayetlere bir genelge gönderilerek bütün tarihi eserlerin tahrip edilmeden müzeye gönderilmesi istendi. Good'dan sonra müze müdürlüğü görevine Anton Dethier getirildi. Onun zamanında Aya İrini'deki eserler Çinili Köşk'e taşındı. Dethier'in ölümü üzerine Osman Hamdi Bey, ilk Türk müze müdürü olarak göreve başladı. Hamdi Bey döneminde müzecilik sahasında bir çok yenilikler yapıldı. Bu arada ülkedeki müzecilik çalışmalarına Dersaadet Ticaret Odası da ilgi duymaya başladı. Osmanlı ülkesinde ticaretin gelişmesine yardımcı olacağı düşüncesi ile bir ticaret müzesinin kurulmasını savundu. Ticaret Odasının yaptığı girişimler sonucunda İstanbul'da Dersaadet Numunehane-i Osmani kuruldu.

Anahtar Kelimeler: Müze, Dersaadet Numunehane-i Osmani, Osmanlı İmparatorluğu, Osman Hamdi Bey.

Born of the Museology in Ottoman Empire and Dersaadet Numunehane-i Osmani

Abstract

Museology in a modern sense in the Ottoman Empire began in the second half of the 19th century. Sultan Abdulmecid ordered the antique pieces of Byzantine era which he saw at a trip he made in the region of Yalova to be sent to Istanbul. The pieces were collected in the Hagia Irini. The collection was reorganized during the administration of the grand vizier Âli Pasha and was named in 1869 as Müze-i Hümayun (Imperial Museum) by the minister of education Saffet Pasha. Later, E. Good was nominated as the first curator of the museum. During this time, a circular was sent to the provinces demanding all antique pieces to be sent carefully to the museum. Anton Dethier succeeded Good as curator.

During his time, the collections in the Hagia Irini were moved to the Çinili Köşk (the Tiled Manor). After the death of Dethier, Osman Hamdi Bey took Office as the first Turkish Curator of the museum. The time of Osman Hamdi Bey saw many innovations in museology. Meanwhile, the Chamber of Commerce of Istanbul began taking interest into museology and advocated a Museum of Commerce that was supposed to be helpful in advancing commerce. The Dersaadet Numunehane-i Osmani was founded on the initiative of the Chamber.

Keywords: Museology, Dersaadet Numunehane-i Osmani, Ottoman Empire, Osman Hamdi Bey.

1-Osmanli Devleti'nde Müzeciliğin Doğuşu

Osmanlı Devleti'nde müzecilik çalışmalarına ilk defa XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlanmışsa da eski eser toplama faaliyetlerinin tarihçesinin Selçuklulara kadar gittiği ve Konya'da Alaeddin tepesindeki surlar üzerinde antik dönemlere tarihlenen mimari parçalarla kabartma ve heykellerin yerleştirildiği Fransız gezginlerinden Leon de Laborde'un gravürlerinden öğrenilmektedir. Osmanlılarda da antik devirlerden kalan eserlere ilginin eski devirlere kadar gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim, Fatih Sultan Mehmed'in Topkapı Sarayı'nın iç avlusunda Bizans dönemine ait lahit, sütun, sütun kaide ve başlıklarını bir araya getirdiği bilinmektedir¹.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda müzeciliğin temelleri XIX. yüzyılın ortalarında atılmıştır. 14 Nisan 1910 tarihli Servet-i Fünun Dergisi'nde ünlü Alman Arkeolog ve Berlin Müzeleri Müdürü Dr. Th. Wiegand bir yazı kaleme almıştı. Wiegand yazısında, Osmanlı Devleti'ndeki müzeciliğin kuruluşu ile ilgili ilginç bir olaydan bahsediyordu. Anlattıklarına göre Sultan Abdülmecid, 1845 yılında, Yalova'ya bir gezi yapar. Gezi sırasında yerde dağınık vaziyette bulunan üzeri yazılı mermerlere rastlar. Yanındakilere bu yazıların ne olduğunu sorar. Görevliler, mermerlerin üzerindeki yazıların Latince olduğunu ve Kral Konstantin'in isminin de bulunduğunu söyler. Bunun üzerine tepki gösteren Padişah, “*Böyle büyük bir hükümdarın namını taşıyan şeylerin yerde yatması doğru değildir*” diyerek, mermerleri toplatıp İstanbul'a gönderir. O zaman Tophane-i Amire Müşiri olan Damat Ahmed Fethi Paşa, bu taşları koruma altına alarak eskiden beri silah deposu olarak kullanılan Aya İrini'ye naklettirir. Böylece, Osmanlılarda ilk müzecilik ve müze serüveni başlamış olur². Bu olay, aynı zamanda, bir

* Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanı.

¹ Erdel Yücel, “Müze”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 241.

² Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, Ankara 1999, s.81.

Osmanlı padişahının tarihe, tarihi şahsiyetlere ve eski eserlere ne denli önem verdiğini, saygı gösterdiğini göstermesi açısından son derecede önemli ve dikkat çekicidir.

Damat Ahmed Fethi Paşa'nın yaptığı çalışmalarla İstanbul'da XIX. yüzyılın ortalarında bir müze kurulmuştur. Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki eski eserler toplanarak Aya İrini'ye getirilmiştir³. Aya İrini'de toplanan eser halka açık olmayıp özel bir izinle gezilmekte idi. Fransız Albert Dumond tarafından bu müzeye ait küçük bir katalog yapılmıştır⁴.

Fethi Paşa'nın 1857 yılında ölümünden sonra eski eserlerin depolanmasına devam edilmiştir. Bu tarihlerde Anadolu'daki eserlerin aranarak savaş gemileriyle İstanbul'a getirilmesine karar verilmiştir⁵. Devlet bir taraftan tarihi eserleri bir müzede toplamaya çalışırken, diğer taraftan da eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasını önleme gayreti içindeydi. Nitekim, Bingazi Liman Reisi Abdürrahim'in evinin temelinde küpler içinde çıkan eski mıngırların münasip yerde saklanması ve tarihi eserlerin konsoloslar tarafından yurt dışına çıkarılmasının önlenmesi yolunda Bingazi ve diğer vilayetlere Sadaret'ten emirler yazılmıştı⁶. Devlet adına yapılacak kazılardan elde edilecek eserlerle bir müze kurma fikri ilk defa 1868 tarihinde Ali Paşa'nın sadrazamlığı sırasında ortaya atılmıştır⁷. Aya İrini'de toplanan eserler, Sadrazam Âli Paşa'nın Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından 1869 tarihinde "Müze-i Hümayun" adı ile ziyarete açılmıştır⁸. Müzeye ilk müdür olarak Galatasaray Sultanisi tarih öğretmenlerinden E. Goold getirilmiştir⁹.

1868-1871 yılları arasında Maarif Nazırlığı yapan Saffet Paşa, bütün valilere bir genelge göndererek bölgelerindeki eserlere ve bu eserlerin önemine dikkat çekmiş ve bu eserlerin kırılmayacak şekilde ambalajlanarak İstanbul'daki müzeye gönderilmesini istemiştir. Böylece eski eser toplama işi daha da hız kazanmıştır. Özellikle Trablusgarp Valisi Ali Rıza Paşa, Selanik Valisi Sabri Paşa, Girit Mutasarrıfı Kostaki Adossides ve Konya Valisi Abdurrahman Paşa eski eser toplama hususunda özel bir titizlik gösterdiler. Müze müdürü E. Goold ise Marmara Adası ve Tekirdağ yöresinde heykeller bulup toplamış ve bunları İstanbul'a getirmiştir. Goold müzedeki eski eser sayısını 160 çıkardığı gibi bir de müzenin Fransızca kısa bir katalogunu hazırlatmıştır¹⁰.

Âli Paşa'dan sonra Sadrazamlık makamına gelen Mahmud Nedim Paşa döneminde tespit edilemeyen nedenle 1871 yılında Müze-i Hümayun kapatılmış, müze müdürü E. Goold da görevden alınmıştır. Müzede toplanan eserler ise, Avusturya Elçisi

³ BOA,AMD., Dosya no; 73, Gömlek no:72.

⁴ Gürsoy Şahin; "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, c.26, sayı 42, Ankara 2007, s.112.

⁵ BOA, A. MKT.NZD., Dosya no; 223; Gömlek no: 73.

⁶ BOA, A. MKT. MVL., Dosya no: 90, Gömlek no:79.

⁷ Kamil Su, *Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi*, İstanbul 1947, s.7.

⁸ Şahin, *aynı eser*, s.115.

⁹ Aziz Ogan, *Türk Müzeciliğinin 100. Yıldönümü*, İstanbul 1947, s.5.

¹⁰ Şahin, *aynı makale*, s. 114. H. Karaduman, *aynı makele*, s. 74; S. Atasoy, *aynı makale*, s. 1458.

Freiherr von Prokesch-Osten'in ısrarı üzerine Avusturyalı ressam ve aynı zamanda vapur acentesi memuru Terenzio'nun koruma ve himayesine bırakılmıştır¹¹. Fakat çok geçmeden Ahmed Vefik Paşa'nın sadrazam olmasıyla Müze-i Hümayun tekrar açılmış ve müdürlüğüne Avusturya Lisesi Müdürü Dr. Philipp Anton Detheir getirilmiştir¹².

İlk eski eserler (asâr-ı âtîka) nizamnamesinin ne zaman yayınlandığı tartışmalı da olsa 1872 yılında müze müdürlüğü görevine atanan Dr. Anton Detheir döneminde 1874 yılında Asâr-ı Atika Nizamnamesinin (Eski Eserler Tüzüğü) yayınlandığı kabul edilmektedir¹³.

İlk Osmanlı eski eserler nizamnamesinde; antıkların tarihi önemi olduğu, bu eserlerin değerlerini bilenler tarafından özel müzelerde saklandığı, Osmanlı topraklarında da bol miktarda eski eser bulunduğu ve bu eserlerin İstanbul'da kurulacak müzede korunması gerektiği ifade edilmektedir. Yine nizamnameye göre yerli ve yabancı, Osmanlı ülkesinde eski eser araştırarak olanların ilk önce resmi izin için müracaat etmeleri, devletçe sakınca görülmeyip de izin verildiği takdirde, araştıracakları ve çıkaracakları eserleri başka ülkelere taşımayıp, ülke içinde istediklerine, talep olunur ise hükümete satmağa izinli olmaları kararlaştırılmıştır. Ayrıca bir kişinin mülkü içinde çıkan eski eserin, kendisinin malı olduğu, her tür eski sikkelerin yurt dışına gönderilmesinin konulacak yasaktan muaf tutulduğu ifade edilmiştir.

Eski eser çıkarılması için verilecek izin yalnız toprak altında bulunacak eserlere ait olup, yüzeyde olan her türlü eski eserin ve onların eklentilerinin hiçbir zaman sökülmesine ve kırılmasına izin verilmeyecek, buna cesaret eden olur ise kanunen cezalandırılacaktır. Bir devlet tarafından resmen eski eser talebi için söz konusu olan ayrıcalığın kabul edilip yerine getirilmesi padişahın özel iznine bağlı olacaktır. Eski eser araştırması ve kazısı hakkında bilgisi olup bunu Maarif Nezareti'ne ispat edebilenlerin masraf ve ücretleri hazineden karşılanacaktır¹⁴.

Müze Müdürü Anton Detheir, bir taraftan çağdaş anlamda müzecilik için ilk adımları atarken, diğer taraftan da Osmanlı ülkesinden yurt dışına kaçırılan tarihi eserleri geri getirmek için mücadele etmiştir. Nitekim onun müdürlüğü döneminde Osmanlı Devleti, Çanakkale'de bulunduğu eski eserlerden hükümete ait hissesini vermeden Yunanistan'a götüren¹⁵ Amerikalı Schliemann hakkında davacı olmuş¹⁶ ve eserleri geri

¹¹ Yücel, *aynı eser*, s. 241; Şahin, *aynı makale*, s. 115.

¹² Ahmet Mumcu, "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, S. 34; Ogan, *aynı eser*, s.5.; Şahin, *aynı makale*, s. 115.

¹³ Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, İstanbul 2004, s. 8.

¹⁴ Şahin, *aynı eser*, s. 114. Asâr-ı Atika Nizamnamesi'nin hangi tarihte yayınlandığı hakkındaki daha geniş bilgi için bkz. Hüseyin Karaduman, "Belgelerle İlk Türk Asâr-ı Atika Nizamnamesi", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XXV, s.29, Aralık 2004, s. 73-92; Sümer Atasoy, "Türkiye'de Müzecilik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul 1983.

¹⁵ Amerikalı Schliemann'ın çıkardığı eserleri kimler vasıtasıyla ve nasıl götürdüğüne ilişkin bilgileri hükümete Cezayir-i Bahr-i Sefid Evrak Müdürü İzzet Efendi haber vermişti. Yaptığı bu

almak için Atina mahkemesine başvuruda bulunmuştur¹⁷. Sürdürülen hukuk mücadelesini kaybeden Osmanlı hükümeti mahkemenin verdiği kararı protesto etmiştir¹⁸. Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı Devleti'nin yaptığı protesto etkisini göstermiş ve Yunan makamları eserlerin iade edilmesi yönünde yeni bir karar almıştır. Fakat bu kez de Schliemann mahkeme kararına rağmen tarihi eserleri geri vermek istememiştir¹⁹. Öte yandan devlet, Schliemann'ın tarihi eserleri Yunanistan'a kaçırılmasına yardım eden kişileri cezalandırmış ve bu bölgede hiç kimsenin kazı yapmasına izin vermemiştir. Ayrıca, kazı sırasında amelenin elinde kalan eserler de alınarak müzeye konmuştur²⁰. Müze müdürü Anton Detheir, gelişmeleri yakından takip etmek için Atina'ya gitmiş ve eserlerin önemli bir kısmının iade edilmesinde önemli bir rol oynamıştır²¹.

Detheir, eski eserlerle ilgili önemli çalışmalar yapmıştır. Onun çalışmaları sonucunda toplanan eski eserlerin sayısı 650'yi bulmuştu. Fakat binadaki nem oranı eserlere zarar verdiği için yeni bir binaya ihtiyaç duyulmuştur. Dr. Detheir, Çemberlitaş'ta bir bina yapılmasını düşündüyse de bunu gerçekleştiremedi²².

Dr. Detheir'in yaptığı önemli bir çalışma ise Kıbrıs'ta oturan Amerikan konsolosunun topladığı eski eserler koleksiyonunun önemli bir kısmını İstanbul'a getirmesi olmuştur. Detheir, bu iş için Kıbrıs'a kadar gitmiş ve hangi eserlerin İstanbul'a getirileceği konusunda dikkatli bir seçim yapmıştır²³.

Bu arada Topkapı Sarayı civarında ayrılan mekânın eski eserlerin muhafaza ve sergilenmesi için uygun olmadığı düşünülmeye başlandı. Ayrıca, burasının askerlerin silahlarının konulduğu oda olması nedeniyle Seraskerlik tarafından tahliyesi istendi. Bu nedenle eski eserlerin toplanıp sergileneceği yeni bir mekân olarak en uygun yerin Çinili Köşk olacağı düşünüldü²⁴. Maarif Nazırı Cevdet Paşa'nın teklifiyle de Çinili Köşk'te bazı değişiklikler yapılarak müzeye dönüştürülmesine karar verildi²⁵.

---

hizmete karşılık hükümet kendisine ödül vermiştir (BOA. MF. MKT, Dosya no; 17, Gömlek no: 188).

¹⁶ BOA. MF. MKT, Dosya no; 18, Gömlek no: 73.

¹⁷ BOA. MF. MKT, Dosya no; 18, Gömlek no: 78.

¹⁸ BOA. MF. MKT, Dosya no; 18, Gömlek no: 81.

¹⁹ BOA. MF. MKT, Dosya no: 18, Gömlek no: 97.

²⁰ BOA. MF. MKT, Dosya no: 18, Gömlek no: 147.

²¹ BOA. MF. MKT, Dosya no: 18, Gömlek no: 116.

²² Şahin, *aynı eser*, s.115.

²³ BOA. MF. MKT, Dosya no; 20, Gömlek no: 25; BOA. MF. MKT, Dosya no; 30, Gömlek no: 170.

²⁴ BOA, A.MKT. MHM., Dosya no: 471, Gömlek no:11. Fatih Sultan Mehmed devrinin tarihini yazan Tursun Bey bu köşkü *sırçadan yapılmış bir yere ve altilarında ırmaklar akan cennetlere* benzetmektedir (Semavi Eyice, "Çinili Köşk", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul 1993, s. 338)

²⁵ Yücel, *aynı eser*, 242.

Çinili Köşk'ün müzeye dönüştürülmesi için çalışmaların titizlikle yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim köşkte yapılacak tamirat için Şehremaneti'nden en ehliyetli kalfalar görevlendirildi²⁶. Yapılacak tamirat çalışmalarına nezaret etmek üzere de Mazhar Bey tayin edildi²⁷. Köşkün mahzeninde bulunan ve Beytülmale ait olan eşyalar boşaltıldı²⁸. Aynı zamanda köşkün bahçesinde eski eserler sergileneneceği düşünülerek bahçede temizlenmesine özel önem verildi²⁹. Çinili Köşk'teki onarım, değişiklik ve eski eserlerin taşınması³⁰ 1880 yılına kadar sürdü. 16 Ağustos 1881 tarihinde düzenlenen bir törenle Maarif Nazırı Münif Paşa, Çinili Köşk Müzesi'ni (bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni) açtı³¹.

Müzecilik alanında yaptığı başarılı çalışmalardan dolayı devlet, Detheir'e Mecidi nişanı vermiştir³². Dr. Detheir, kısa süre de olsa başarı bir müze müdürlüğü görevinde bulundu. Onun ölümü üzerine yerine 1881 yılında Müze Müdürlüğüne Sadrazam Ethem Paşa'nın oğlu ressam Osman Hamdi Bey getirildi ve böylece Türk müzeciliğinde yeni bir dönem başladı³³. Bu görevi 1910 yılına kadar sürdüren Osman Hamdi Bey, aynı zamanda Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğünü de üstlendi³⁴.

²⁶ BOA. MF. MKT, Dosya no: 32, Gömlek no: 55.

²⁷ BOA. MF. MKT, Dosya no: 35, Gömlek no: 122.

²⁸ BOA. MF. MKT, Dosya no: 45, Gömlek no: 28.

²⁹ BOA. MF. MKT, Dosya no: 44, Gömlek no: 3.

³⁰ Eserlerin taşınması için özel hamallar tutulmuş (BOA. MF. MKT, Dosya no: 46, Gömlek no: 9); ve yine taşınma sırasında eserlerin kaybolmaması için özel güvenlik önlemleri alınmıştır (BOA. MF. MKT, Dosya no: 46, Gömlek no: 8).

³¹ Şahin, *aynı makale*, s. 115. Çinili Köşk'teki değişiklikleri gerçekleştirme işinin Monterano adında bir yabancı mimara havale edilmiştir. Müze haline dönüştürülecek köşkün mimarisinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Buna göre kubbeyi de içine alacak şekilde yapılmış ahşap çatının kaldırılması, dışarıdan merdiven yapılması, zemine mermer döşenmesi, bazı bölme duvarlarının kaldırılması, yeni kapı ve pencereler açılması, pencere ve ocakların iptali, alt kata inen esas merdivenin kapatılarak yeni bir merdivenin yapılması gibi müdahalelerle köşkün mimarisinde farklılıklar meydana getirilmiştir. (Eyice, *aynı eser*, s.339).

³² BOA, İrade Hariciye, Dosya no:261, Gömlek no:17.

³³ BOA. İrade Dahiliye, Dosya no: 835, Gömlek no: 67168. Osman Hamdi Bey'in müze müdürlüğüne getirildiği 1881 yılına kadar olan hayatı kısaca şöyle idi: 30 Aralık 1842'de İstanbul'da doğdu. Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın oğludur. Çok yönlü bir kişi olarak yetişmesinde ailesinin büyük rolü oldu. İlkokula Beşiktaş'ta başladı ve 1856'da Mekteb-i Maarif-i Adliyye'ye kaydoldu. 1857'de hukuk tahsili için Paris'e gönderildi. Burada bir yandan hukuk öğrenimine devam ederken bir yandan da Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda resim dersleri aldı ve arkeolojiyle ilgilendi. Sanata ve özellikle de resme olan ilgisi hukuktan daha ağır bastı ve ünlü ressamların atölyelerinde çalıştı. 1858 yılında gittiği Sırbistan ve Viyana'da müzeler ve resim sergileriyle ilgili incelemelerde bulundu. 1867'de II. Milletlerarası Paris Sergisi'ne katıldı. Bu sergi dolayısıyla bir madalya aldı. 12 yıl Paris'te kalan Osman Hamdi Bey, 1869 İstanbul'a döndü. Bağdat Valisi Mithat Paşa'nın kendisine teklif ettiği Vilayet-i Umur-ı Ecnebiye müdürlüğü görevini kabul edip Bağdat'a gitti. İki yıl Bağdat'ta kaldı ve resim çalışmalarına devam etti. 1871 yılında İstanbul'a döndü. 1871-1872'de "İki Karpuz Bir Koltuğa Sığmaz" ve "Uçurta" adlı iki

Hamdi Bey ilk çalışmasına Maarif veznesinde mühürlü bir kasada bulunan eski sikkeleri sayıp bunları Müze-i Hümayun'a aktarmayla başlamıştır³⁵. Daha sonra Nemrut Dağı'nda ortaya çıkan eski eserleri tetkik etmekle görevlendirilmiş ve bu amaçla bölgeye gitmiştir³⁶. Hamdi Bey'in dikkat çeken yönlerinden birisi sürekli İstanbul'da kalmayıp tarihi eserlerin ortaya çıktığı yerlere gidip bizzat yerinde inceleme yapmasıdır. Nitekim bu amaçla onun bir çok bölgeye gittiğini arşiv belgelerinden tespit edebiliyoruz³⁷. O dönemde Suriye vilayeti dahilinde bulunan Sayda kazasındaki kazılara bizzat refakat etmiş ve eski krallara ait bir çok eserler ortaya çıkarmıştır. Hamdi Bey, kazıların titiz bir şekilde yapılması ve mezarlara zarar verilmeden ortaya çıkarılmasından memnun kalmıştır³⁸. Bu arada Osman Bey, kazıların yapıldığı arazi sahibi Muhammed Şerif Efendi'nin bir miktar para ve bir nişanla taltif edilmesini hükümetten talep etmiştir³⁹.

Osman Hamdi Bey, müdürlüğü sırasında 1874 tarihli nizamnamesinde eksiklikler görerek yeni bir Asâr-ı Atika Nizamnamesi'ni 1884 yılında yürürlüğe sokmuştur. Yeni nizamname 37 maddeden ibarettir. 5 bölümlü nizamnamenin ilk bölümünü genel hükümler, ikinci bölümünü eski eser alım satımı, üçüncü bölümünü araştırma ve kazılara ilişkin hususlar, dördüncü bölümünü eski eserlerin alım satımı, beşinci ve son bölümünü ise ceza hükümleri oluşturur⁴⁰.

Bu düzenlemede kazı yapana ve arazi sahibine pay verilmesi ve eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasının yasak olduğu belirtilmiştir. Ancak bu tüzük, yabancıların işine gelmediği için Osman Hamdi aleyhine yazılar yazılmaya başlanmıştır. İlginç olan Osmanlı Devleti'ni her fırsatta eski eserleri korumadığı için eleştiren Avrupalılar, bu konuda tedbir alan Osman Hamdi'yi de eleştirmeleridir⁴¹.

---

tiyatro kitabını yazdı. 1873 yılında Viyana'da açılan milletlerarası sergiye komiser olarak tayin edildi. Müze Müdürlüğüne atandığı 1881 yılına kadar çeşitli idari görevlerde bulundu (Filiz Gündüz, "Osman Hamdi Bey", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul 2007, s. 448.

³⁴ Hamdi Bey'in Müze müdürlüğü görevine ilaveten Sanayi-i Nefise Mektebine Müdürlüğü'ne atanmasına dair sadır olan irade için bkz. (BOA. İrade Dahiliye, Dosya no: 842, Gömlek no: 67709). Osman Hamdi Bey'in hayatı, kişiliği, müzeciliği ve diğer yönleriyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Refik Epikman, *Osman Hamdi: 1842-1910*, İstanbul 1967; Arif Müfit Mansel, "Osman Hamdi Bey" *TTK Belleten*, XXIV/94, Ankara 1960.

³⁵ BOA. MF. MKT, Dosya no; 77, Gömlek no: 72.

³⁶ BOA. MF. MKT, Dosya no; 79, Gömlek no: 99.

³⁷ Bu amaçla Hamdi Bey, Aydın, Bergama ve Manisa'ya gitmiştir (BOA. MF. MKT, Dosya no; 80, Gömlek no: 93; BOA. MF. MKT, Dosya no; 80, Gömlek no: 76). Hamdi Bey'in eski eserleri incelemek için Biga'ya gidişiyle ilgili geniş bilgi için bkz. (BOA. İrade Dahiliye, Dosya no: 1171, Gömlek no: 91587).

³⁸ BOA. MF. MKT, Dosya no; 94, Gömlek no: 7.

³⁹ BOA. MV, Dosya no; 22, Gömlek no: 59.

⁴⁰ Emre Madran, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma Sürecinde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yasal Düzenlemeler", *Türkler*, C.15, Ankara 2002, s. 416.

⁴¹ Şahin, *aynı makale*, s.117-118.

Ahmed Hamdi Bey döneminde İskender, Ağlayan Kadınlar, Satrap, Likya ve Tabnit Lahdi gibi eserler de büyük ilgi uyandırmış ve bir gemiyle İstanbul'a getirilmiştir. Bu dönemde eski eser merakı iyice artmış, Gazi Edhem Paşa, Yunan savaşlarında Teselya'dan eski eserleri savaş ganimeti olarak toplayıp İstanbul'a ulaştırmıştır. Bu süreç içerisinde arkeolojik kazılardan elde edilen eserler de çoğalmıştır. Bunları koyacak yer olmadığından, yeni bir müze binası yapımına geçilmiştir. Kazılarda çıkan eserlerin gün geçtikçe artması üzerine Çinili Köşk'ün karşısına yeni bir müze inşasına başlanmıştır⁴².

Osman Hamdi, Mimar Valaury'ye o zamanki adıyla Müze-i Hümayun'un planlarını çizdirmiştir. Burası daha sonraları Asâr-ı Atîka Müzesi, Cumhuriyet'ten sonra da İstanbul Arkeoloji Müzesi adını almıştır. Önceleri tek katlı düşünülen bina, padişahın onayı ile iki katlı olarak yapılmıştır. Buraya içindeki döşeme ve dolaplarla birlikte 730.604 kuruş harcanmıştır. Böylece Türkiye'de ilk müze binası olan Müze-i Hümayun, 13 Haziran 1891 tarihinde açılmıştır⁴³.

Hamdi Bey'in yaptığı başarılı çalışmalar sadece Osmanlı hükümeti tarafından değil aynı zamanda Batılı devletler tarafından da takdir ediliyordu. Nitekim, Fransa Cumhuriyeti hükümeti Hamdi Bey'e müzeciliğe yaptığı katkılardan dolayı bir nişan verilmesini kararlaştırdı⁴⁴. Aynı şekilde Almanya Devleti tarafından Hamdi Bey'e birinci dereceden nişan verilmişti⁴⁵.

Osman Hamdi Bey, müze koleksiyonlarının kayıt, katalog ve sergilenmesi için yabancı arkeolog ve müzecilerden faydalanmıştır. Kazılarda ortaya çıkarılan eserlerin yurt dışına çıkışını önlemek için Türkler tarafından kazılar yapılması gerektiğini gündeme getirmiştir. Bu dönemde başlayan arkeoloji çalışmaları Türkiye'de sadece bir bilim olarak değil, hem Avrupa'nın eski eser yağmacılığına direnen hem de kültür değişiminin öncülüğünü yapan bir düşünce ve tutum olarak doğmuş ve gelişmiştir. Bu anlayışın ve çalışmaların bir sonucu olarak Osmanlı topraklarında yapılan kazılarda, o kadar çok eser çıkmıştır ki, mevcut müzenin genişletilmesi gündeme gelmiştir. Bu dönemde bulunan eserler arasında 1891 ve 1893 yıllarında Lagina ve Magnesia kazılarında bulunan tapınak kabartmaları büyük yer tutmuştur. 1891-92 yıllarında Muğla Yatağan civarında Lagina'da Hekate Tapınak kabartmaları ortaya çıkarılmıştır. 1903'te Osman Hamdi'nin oğlu mimar Ethem ise Tralles (eski Aydın) kazısını yönetmiştir⁴⁶.

Osman Hamdi Bey döneminde Türk müzeciliği ile ilgili bu tür gelişmeler yaşanırken bazı yabancılara eski eserlerin incelenmesi ve araştırılması konusunda Osmanlı hükümeti izin vermiştir. Nitekim Osmanlı arşivinde eski eserlerin yabancılar tarafından incelenmesi ve araştırılmasıyla ilgili verilen izinlerle alakalı bir çok belge vardır. Hükümet sadece izin vermemiş aynı zamanda işini başarılı yapan yabancı

⁴² Şahin, *aynı makale*, s.116

⁴³ Şahin, *aynı makale*, s.116.

⁴⁴ BOA, i.TAL., Dosya no: 4, Gömlek no: 1310 /S-159.

⁴⁵ BOA. MF. MKT, Dosya no; 252, Gömlek no: 21.

⁴⁶ Şahin, *aynı makale*, s.118; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s.260.

araştırmacılarla taltifte bulunmuştur. Nitekim Musul bölgesinde eski eserleri araştırıp Babil bölgesinde bulduğu eserleri Padişaha takdim eden Mösyö Bernar'a nişan verilmiştir⁴⁷.

Ahmed Hamdi Bey Paris'te 1889 yılında eski eserlerle ilgili yapılan kongrede Osmanlı Devleti'ni temsil etti⁴⁸. Aynı yıl içerisinde Osmanlı ülkesinde sanayinin geliştirilmesi amacıyla kurulması düşünülen Sanayi Teşvik Heyeti hakkında Müşir Said Paşa ile birlikte bir layiha kaleme alarak hükümete sunmuştur⁴⁹.

Osman Hamdi Bey zamanında gerçekleştirilen önemli düzenlemelerden biri de daha önceki nizamnamelerdeki eksiklikler de dikkate alınarak 1906 yılında yeni bir Asâr-ı Atika Nizamnamesi'nin çıkarılmasıdır. İlk nizamnamelerin uygulanması sonucu elde edilen deneyimler, arkeolojik kazıların artması, meslek adamlarının yetişmeye başlaması, yeni bir yasal düzenleme yapılmasını zorunlu kılan nedenler arasında yer almaktaydı. 23 Nisan 1906 yılında çıkarılan bu son nizamname Cumhuriyet döneminde de kullanılmış ve 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Asâr-ı Atika Nizamnamesi, 6 ana bölüm ve 1 "Ahkam'-ı Müteferrika" bölümünden oluşmaktaydı⁵⁰.

1910 yılına kadar Müze müdürü olarak kalan Osman Hamdi Bey, modern anlamda Türk müzeciliğinin temellerini atmıştır⁵¹. Osman Bey'in ölümünden sonra yerine kardeşi Halil Ethem (Eldem) Bey getirilmiştir ve bu görevde 22 yıl kalmıştır. Halil Ethem Bey, o yıllarda yeterli uzmanın bulunmadığı müzenin koleksiyonlarını yabancı uzmanlara düzenletmiş ve bilimsel yayınlara ağırlık vererek yeni kataloglar hazırlatmıştır⁵².

2-Dersaadet Numunehane-i Osmani

Dersaadet Ticaret Odası, hükümetle tüccar arasında iletişimi sağlamak, ticaret ve sanayinin gelişmesi için araştırmalar yapmak ve bu konudaki tespit, görüş ve düşüncelerini hükümete sunmak amacıyla 1882 yılında kurulmuştur. Bu asli görevinin

⁴⁷ BOA, İrade Hariciye, Dosya no:305; Gömlek no: 19369.

⁴⁸ BOA. MV, Dosya no; 45, Gömlek no: 67.

⁴⁹ BOA. Y.EE, Dosya no; 12, Gömlek no: 36.

⁵⁰ Madran, *aynı eser*, s.416.

⁵¹ Osman Hamdi Bey, aynı zamanda yurt dışında eğitim görmüş, figür geleneğini bilen yabancı asıllı öğretmenlerden bir öğretim kadrosu oluşturdu. Böylece figür bilinçli olarak resme ve heykelle sokulmuş oldu. Ayrıca mektepte açtığı oymacılık bölümü ile heykel sanatının eğitimini de başlattı. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Osman Hamdi'nin üzerinde durulması gereken yönlerinden birisi de ressamcılığdır. Günümüzde daha çok ressam Osman Hamdi olarak bilinir. Özellikle figürlü kompozisyonlar ve portreler yanında peyzajlar, natürmortlar, karakalem portre ve desenler yaptı. Türk resmine figürlü kompozisyonu getirdi. Bu konuda öncü oldu. Ressam arkeolog, müzeci ve yazar kimliklerinin yanında bürokrasideki başarısı diplomatlığı, yöneticiliği ve bilim adamlığı ile de dikkat çeken Osman Hamdi Bey, ömrünün sonuna kadar bitmek bilmeyen bir çaba ile çalıştı ve kısa süren bir hastalığın ardından 24 Şubat 1910'da Kuruçeşme'deki yalısında vefat etti (Gündüz, *aynı eser*, s. 446-449).

⁵² Yücel, *aynı eser*, s. 243.

yanı sıra Ticaret Odası'nın müzecilikle ilgili yapılan düzenlemeleri yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Ticaret Odası, Osmanlı topraklarında bir Ticaret Müzesi kurulmasını istiyordu. Nitekim, Oda gazetesinin, 6 Kasım 1888 tarihli nüshasında, bu konuya değinilerek, kurulacak bir ticaret müzesinin ticaret ve sanayisinin gelişmesinde önemli katkılar sağlayacağı söyleniyordu. Ticaret Odası, bu konuda yapılacak girişimlere destek vermeye hazırды. Kurulacak müzenin Dersaadet Ticaret Odası'nın himayesinde olması gerektiğini savunan gazete, bu tür müzelerin Avrupa'nın bir çok ülkesinde halen mevcut olduğunu belirtiyordu.⁵³ Gazeteye göre, ticaret müzeleri sayesinde yerli mallarının dünyaya tanıtımı yapılacak, bu tanıtım da ülkeler arası alış-verişleri artıracaktı⁵⁴. Üstelik, Osmanlı Devleti'nin ticaretini geliştirmek için yeni ticari enstrümanlara ihtiyacı vardı. Bunun için de en uygun enstrüman ticaret müzeleri olacaktı. Her ne kadar dış ülkelerde bulunan şebhenderler buldukları ülkelerin ticareti hakkında düzenli olarak bilgi veriyorlarsa da, çoğu zaman bu bilgiler yetersiz kalıyor ve bu yüzden Osmanlı tüccarları mallarını gerektiği gibi pazarlayamıyorlardı.⁵⁵

Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, ticaret müzelerinin hükümet eliyle kurulmasını ve bu müzelerin başına mutlaka ticaret ve müzecilikten anlayan ehil insanların getirilmesini istiyordu. Gazete, Avrupa'da kurulan ticaret müzeleri hakkında da geniş bilgi vermekteydi. Örneğin, Avusturya'da 1873 yılında "*Devlet Ticaret Müzesi*" adıyla müze tesis edilmişti. Bu müze sayesinde Avusturya'nın doğu ülkeleriyle olan ticaretinde hissedilir bir gelişme olmuştu. Viyana'da açılan sergide bu müze, Avusturya mallarının tanıtımında önemli başarılar kazanmıştı⁵⁶. Ticaret müzelerinin ülke ekonomilerine yaptığı bu katkıları gördükten sonra benzerlerinin Osmanlı ülkesinde de açılmasını arzu etmemek olanaksızdı. Bu yüzden Oda, ticaret müzeleri kurulması konusundaki arzusunu hükümete açıkça iletiliyor ve en kısa zamanda bu arzusunun gerçekleştirilmesi istiyordu.

Dersaadet Ticaret Odası ve gazetesinin yaptığı çalışmalar, sonunda hükümet nezdinde karşılık buldu. Hükümet, Oda'nın da etkisiyle, bir ticaret müzesi kurulması fikrini benimsedi. Çalışmalar hemen başlatıldı ve "*Dersaadet Numunehane-i Osmani*" unvanı altında kurulacak ticaret müzesinin nizamnamesi hazırlandı. Nizamname gereğince, İstanbul'da Nafia Nezareti'nin himayesinde kurulacak "*Dersaadet Numunehane-i Osmani*"yi kurma görevi Dersaadet Ticaret Odası Genel Sekreterliği ile Ticaret İdare-i Umumiyesi'ne verildi.⁵⁷

⁵³ Ticaret Odaları, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, sayı 211, 2 Rebiülevvel 1306/ 6 Kasım 1888, s.14.

⁵⁴ Ticaret Odaları, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, sayı 211, 2 Rebiülevvel 1306/ 6 Kasım 1888, s.15.

⁵⁵ Ticaret Odaları, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, sayı 211, 2 Rebiülevvel 1306/ 6 Kasım 1888, s.15.

⁵⁶ Ticaret Odaları, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, sayı 211, 2 Rebiülevvel 1306/ 6 Kasım 1888, s.15.

⁵⁷ Kısmi Resmî, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

Hazırlanan nizamnameye göre, Numunehane-i Osmani İstanbul'da uygun bir yerde inşa edilecek ve Ticaret ve Nafia Nezareti'nin himayesi altında olacaktı. Nizamnamede ticaret müzesi kurma çalışmalarını yürütmek üzere Ticaret İdare-i Umumiyesi Başkatibi Mustafa Şevki ve Dersaadet Ticaret Odası Başkatibi İspiraki Efendi'nin görevlendirildiği ifade ediliyordu⁵⁸.

Nizamnamede Numunehane-i Osmani'nin kuruluş amacı, Osmanlı Devleti'nde üretilen mallara ilgiyi artırmak, bu malları bir mahalde toplayıp sergileyerek Osmanlı sanayisinin ıslah ve ilerlemesine hizmet etmek ve Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelerle olan ticari ilişkilerinin geliştirilmesine yardımcı olmak şeklinde tanımlanıyordu. Yine nizamnameye göre, Numunehane-i Osmani iki şubeden oluşacak ve birinci şubede Osmanlı ülkesinde üretilen her türlü eşya, ikinci şubede ise yabancı eşyalar sergilenecekti⁵⁹.

Numunehane-i Osmani'de ticaret ve sanayi hakkında bilgi verecek bir birim oluşturulacaktı. Bu birim, müracaat edenlere gümrük tarifelerini, eşyanın geldiği yer ile tüketileceği piyasalardaki fiyatları, karadan ve denizden nakliyat ve sigorta ücretlerinin en ucuz şekilde nasıl yapıldığının gösterilmesine yardımcı olacak, ithalat ve ihracatının nasıl yapılacağı ve ticaret eşyalarının ne şekilde korunacağına dair bilgi verecekti⁶⁰.

Nizamname gereğince, Numunehane-i Osmani'nin bir de kütüphanesi olacaktı. Bu kütüphanede bütün borsalarca neşrolunan fiyat cetvelleri, ticaret gazeteleri, icat edilen eşyaların isimlerinin yazılı olduğu defterler, sanayideki gelişmelerle ilgili fotoğrafların yer aldığı mecmualar, ticaret ve sanayideki gelişmelere ait dergiler bulundurulacaktı. Bu neşriyattan yararlanmak isteyenlere ücretsiz bilgi verilecekti⁶¹.

Numunehane-i Osmani'ye eşya kabulüyle ilgili nizamnamede şu hususlar vardı: Yurt içinden ve yurt dışından Numunehane-i Osmani'ye gönderilecek eşya örneklerinin masrafları gönderene ait olacaktı. Gönderilecek eşya örnekleri dokuma mallardan ise eşyanın cinsine göre hepsinin özellikleri ayrıntılı bir şekilde gösterilecekti. Gönderilecek numunelerin üzerlerine eşyanın üretildiği yer, fiyatı, uzunluğu ve genişliğini açıklayan birer etiket vurulacaktı. Ne kadar sürede ve ne miktarda teslim edilebileceğini ve satış şartlarını ve diğer teferruatı kapsayan ayrıca bir de kullanım kılavuzu gönderilecekti⁶².

Numunehane'de bulunan eşya numuneleri sergilendikten sonra talep olması halinde sahibine bilgi verilecek, sahibinin İstanbul veya diğer vilayetlerde komisyoncu ve adamları olmadığı takdirde talimatnameye uygun olarak Numunehane idaresince ve ellerinde tellallık belgesi olan tellallar vasıtasıyla satılacaktı⁶³.

Nizamnamede müzede sergilenecek eşya ile ilgili hükümler de yer almaktaydı. Buna göre, Numunehane'nin masrafları için sergilenecek eşya örneklerinden idarece

⁵⁸ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

⁵⁹ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

⁶⁰ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

⁶¹ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

⁶² Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

⁶³ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

düzenlenen ve Ticaret Nezareti tarafından tasdik olunan tarifnameye uygun olarak ücret alınacaktır. Ücretler peşin alınacak ve eşya sahibine ücretin alındığına dair bir makbuz verilecektir⁶⁴.

Numunehane idaresi, sanayi ve ticarete ait bilgi verecek ve mecmuaların çoğaltılmasına yardımcı olacaktır. İdare tarafından tertip olunacak bir senelik ve her biri iki liralık abonman biletleri bedellerini ödeyene tahsis edilecekti. Numunehane'ye herkes ücretsiz girebileceği gibi eşyalarını sergileyenler istedikleri zaman sergilenen eşyaları hakkında bilgi alabileceklerdi. Kendilerine verilen bilgi karşılığında bir ücret talep edilmeyecekti⁶⁵.

Eşya numuneleri sergilendikten sonra idarenin istihdam edeceği elinde tellallık belgesi olan tellallar vasıtasıyla alıcısı bulunarak sahibi veya komisyoncuları aracılığı ile satılan eşyadan nizamname gereğince alınacak tellal ücreti idare tarafından belirlenecektir⁶⁶.

Numunehane'nin gelirinden masraflara para ayrıldıktan sonra kalan miktarın % 20'si Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası'na diğer kısmı da Numunehane idaresine ait olacaktır. Numunehane idaresi tarafından her yıl gelir ve giderleri gösteren bir defter düzenlenecek ve bu defter Ticaret Nezareti'ne sunulacaktır⁶⁷.

Ayrıca nizamnamede genel hükümler başlığı altında Numunehane-i Osmani'nin işleyişiyle ilgili prensipler belirlenmiştir. Buna göre, Osmanlı ülkesinde üretilen ürünlerden hangilerinin ihraç edileceğine Numunehane-i Osmani karar verecekti. Osmanlı ticaret ve sanayisinin gelişmesiyle ilgili faydalı bilgileri şehbenderlikler veya ülke dışında bulunan ticaret odalarından almaya da Numunehane idaresi yetkili olacaktır. Aynı zamanda Numunehane-i Osmani, Rusumat Emanetince ithalat ve ihracatla ilgili yayınlanacak istatistikleri ve ticarete ait istenilecek izahatı idareye verecektir⁶⁸.

Osmanlı ülkesinde bulunan fabrikatörler ile atölye sahipleri ve sanayicilerin ürettiklerini taklitten korumak amacıyla Alâmet-i Fârîka Nizâmnamesi'den istifade etmek isteyenlerin ve icat beratı olmak isteyenlerin işlerine yardımcı olmak için Numunehane idaresi aracılık yapacaktır⁶⁹.

Numunehane idaresi, Numunehane'ye konulup idare aracılığı ile satılan eşyanın çeşit, miktar, kıymet, üretildikleri mahalleri, gönderenlerin isimlerini ve eşya hakkında ayrıntılı bilgiyi içeren bir defteri tutup her senenin bitiminde bu defterin bir özetini Ticaret Nezareti'ne takdim edecek ve Ticaret Gazetesi'nde de neşrettirecektir⁷⁰.

Numunehane-i Osmani'nin kurucuları, Numunehane'nin kurulması ve açılması için gerekli olan sermayeyi sağlanmaktan ve Ticaret Nezaretince sermayesi belirlenecek

⁶⁴ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

⁶⁵ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

⁶⁶ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

⁶⁷ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

⁶⁸ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

⁶⁹ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

⁷⁰ Kısmi Resmi, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 29 Cemaziyelevvel 1308/ 10 Ocak 1891.

bir Osmanlı Anonim Şirketi kurulmasından sorumludurlar. Kurulacak şirketin iç tüzüğü hükümete sunulacaktır. Kurucular şirketi kurmayıp da söz konusu sermayeyi kendileri sağlamları halinde bu Numunehane'nin kurulması, açılması ve idaresinden dolayı meydana gelecek mesuliyet kuruculara ait olacaktır.

Tüzüğü kısa zamanda onaylanan Osmanlı Ticaret Müzesi'nin kuruluş prosedürü, II. Abdülhamid'in 30 Kasım 1890 (18 Teşrinisâni 1306) tarihli iradesiyle tamamlandı. Padişahın iradesinden sonra Dersaadet Numunehane-i Osmani için resmi açılış yapıldı. Dersaadet Numune Hane-i Osmani'nin açıldığı yer ise Fırıncılar Yokuşu'nda Eski Şark Çarşısı'ndaydı⁷¹.

İstanbul'da Osmanlı ticaret mallarının sergileneceği bir müzenin açılması Dersaadet Ticaret Odası'nca memnuniyetle karşılandı. Çünkü Oda, bu müzenin açılabilmesi için büyük mücadele vermiş, emek harcamıştı. Osmanlı halkı, ülkesinde üretilen her çeşit malı müzede görme imkanı bulacaktı. Bunun, yerli mala karşı bir talep artışı sağlayacağı, ticari hareketliği artıracığı aşıkardı.

Ticaret Müzesi'nin açılmasından sonra hükümet ve Ticaret Odası, müzeye kabul edilecek malların listesini belirlediler. Buna göre, Müze'ye kabul edilecek başlıca mal ve ürünler şunlardı:⁷² Sanayi ipi, ipek, yapağı, keten, kenevir, yerli ve yabancı dokuma sanayi ürünleri, halı, kilim, seccade, kapı, pencere perdeleri, çeşitli arazi mahsulleri, bitki örnekleri, değişik hububat, pirinç, palamut, afyon, her çeşit tohum, taze meyve ve sebzeler, şekerleme, zeytin, ve simak, yiyecek ve içecek türleri, taze ve sade yağlar, bal, hazır giyim ürünleri, fes, kadın ve erkek elbiseleri, boyun bağları, saçaklar, düğmeler, şapkalar, eldivenler, ayakkabılar, çoraplar, danteller, işlemeler, yelpazeler ve benzerleri, cevher ve maden çeşitleri, çeşitli sanayi ürünleri, altın, gümüş, platin, civa, demir, çelik, kalay, çinko, kurşun, antimon, nikel ve benzerleri.

Dersaadet Numunehane-i Osmani açıldıktan sonra numune haneye yabancı tüccarlar daha fazla ilgi göstermişlerdi. Nitekim numune hanede sergilenen malların çoğu yabancı ülkelerden geliyordu. Bunun üzerine hükümet, Dersaadet ve taşrada bulunan sanayicilerin yaptıkları mallardan birer adedinin belediyeler vasıtasıyla numune haneye gönderilmesi hususunda vilayetlere emirler gönderdi⁷³. Yazılan emirlerden sonra Osmanlı tüccarı ürettiği malı numunehanede sergileme hususunda daha istekli davranmaya başladı⁷⁴. Hükümet, tüccarı teşvik etmesine rağmen bu, gönderilen bütün eşyaların numunehanede sergileneceği anlamına gelmiyordu. Gönderilen malların belirli bir kalitede olması gerekiyordu. Nitekim Basra vilayetinden gönderilen mensucat, istenilen standartlara uygun olmadığından numunehanede sergilenmemişti⁷⁵.

⁷¹ Ticaret Müzeleri, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, sayı 349, 2 Safer 1309/ 7 Eylül 1891, s.422.

⁷² Numunehane-i Osmani, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, sayı 322, 19 Safer 1308/4 Ekim 1890.

⁷³ BOA. DH.MKT. Dosya no: 1958, Gömlek no:66.

⁷⁴ BOA. DH.MKT. Dosya no: 2038, Gömlek no:108.

⁷⁵ BOA. DH.MKT. Dosya no: 40, Gömlek no:26.

Dersaadet Numunehane-i Osmani'de öğrencilerin okulda ürettikleri eşyalar da sergileniyordu. Nitekim İstanbul Kız Sanayi mektebinin gündüz ve gece öğrencileri ürettikleri eşyaları sergilemek üzere numunehaneye göndermişlerdi. Öğrencilerin el emeklerinin büyük ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim çok geçmeden numunehanede sergilenen eşyalar satılmış ve elde edilen gelir okul yönetimine gönderilmiştir⁷⁶.

Dersaadet Numunehane-i Osmani'ye zaman geçtikçe ilgi artıyordu. Bir taraftan vilayetlerden gönderilen eşya sayısında yoğun artış olurken diğer taraftan da Osmanlı ülkesinin bazı vilayetlerinde Numunehane-i Osmani şubesi açma girişimleri başlamıştır. Nitekim, 1892 yılında Ruscuk ve Sofya'da Numunehane-i Osmani açılmıştır⁷⁷.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde eski eserlere ilginin Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar gittiği söylenebilir. Çağdaş müzecilik anlayışı ise 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır. Müzecilik serüveninin Sultan Abdülmecid zamanında başladığı ve yine bu dönemde bilinçli bir şekilde eski eserlerin toplanıp İstanbul'da Aya İrini'ye konduğu anlaşılmaktadır. Sultan Abdülmecid'in eski eserlere ilgi duyması üzerine Tophane-i Amire müşiri Damat Fethi Ahmed Paşa, imparatorluğun çeşitli yerlerinden İstanbul'a eski eser gönderilmesini istemiştir. İlk müzecilik nizamnamesi, tarihi tartışmalı da olsa, E. Goold'dan sonra müze müdürlüğü görevine getirilen Dr. Dethier zamanında çıkarılmıştır. Aynı zamanda Dethier, Anadolu'daki kültür varlıklarının yağmalanmasını önlemeye çalışmış, bu arada H. Schliemann'ın Atina'ya kaçırdığı Truva hazinelerini geri almak için büyük bir uğraş vermiştir. Müdür Dethier'in ölümünden sonra 1881 yılında bu göreve Osman Hamdi Bey getirilmiştir. Türk müzeciliğinin bu ünlü ismi, ölümüne kadar yaklaşık otuz yıl başında kaldığı müzenin bütün koleksiyonlarını bilimsel yöntemlerle sınıflandırmıştır. Ayrıca Nemrut Dağı ve Sayda Kral mezarları başta olmak üzere çeşitli arkeolojik kazılar yaparak ünlü İskender lahdi gibi bir çok eserleri müzeye kazandırmıştır. Osman Hamdi Bey'in yaptığı önemli hizmetlerden biri de 1973 yılına kadar yürürlükte kalan Asâr-ı Atika Nizamnamesi'ni hazırlaması ve yürürlüğe koydurması olmuştur. Bu nizamname ile eski eserlerin yurt dışına çıkarılması engellenmeye çalışılmıştır.

Müzecilik konusundaki bu gelişmelere Dersaadet Ticaret Odası'nın seyirci kalmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Oda, ticaretin gelişmesine yardımcı olacağı düşüncesi ile Osmanlı ülkesine bir ticaret müzesinin açılmasını savunmaktaydı. Ticaret Odası'nı harekete geçiren başka bir neden de Avrupa ülkelerindeki ticaret müzelerinin sayısındaki hızlı artışı. Neticede Ticaret Odası'nın girişimi ile İstanbul'da Dersaadet Numunehane-i Osmani adı altında bir müze kurulması kararlaştırıldı. Bu müze, Osmanlı ülkesinde üretilen bütün mal ve mahsulatı iç ve dış piyasaya tanıtılmasına ve bu mallara olan talebi arttırmaya çalışacaktı. Müzenin, bir kütüphanesi olacaktı, bu kütüphanede borsalarca yayınlanan fiyat cetvelleri, ticaret gazeteleri, içinde sanayi tesislerinin resimlerinin

⁷⁶ BOA. MF.MKT. Dosya no: 129, Gömlek no:11.

⁷⁷ BOA. İ. HUS. Dosya no: 14, Gömlek no:1311/M-008.

bulduğu mecmualar bulunacaktı. İsteyenler, kütüphanedeki bu eserlerden serbestçe yararlanabilecekti. İstanbul veya taşradan Müze'ye gönderilecek eşyaların nakliyat masrafları gönderenlere ait olacak, gönderilecek mal ve eşyaların üzerlerine üretildiği yer, fiyatı ve özelliklerini açıklayan birer etiket yapıştırılacaktı. Müze'de bulunan eşyaların teşhiri sırasında satın almak isteyenler olursa, eşya sahibinin izni istenecekti. Müze idaresi, sergilenen eşya örnekleri için sahiplerinden belirli miktarda harç alarak, buradan sağlanan gelire müze masraflarını karşılayacaktı.

KAYNAKÇA

Osmanlı Arşivi

- BOA. DH.MKT. Dosya no: 1958, Gömlek no:66.
BOA. DH.MKT. Dosya no: 2038, Gömlek no:108.
BOA. DH.MKT. Dosya no: 40, Gömlek no:26.
BOA. İ. HUS. Dosya no: 14, Gömlek no:1311/M-008.
BOA, A. MKT.NZD., Dosya no; 223; Gömlek no: 73.
BOA, A. MKT. MVL., Dosya no: 90, Gömlek no:79
BOA,AMD., Dosya no; 73, Gömlek no:72
BOA. MF. MKT, Dosya no; 17, Gömlek no: 188
BOA. MF. MKT, Dosya no; 18, Gömlek no: 73.
BOA. MF. MKT, Dosya no; 18, Gömlek no: 78.
BOA. MF. MKT, Dosya no; 18, Gömlek no: 81.
BOA. MF. MKT, Dosya no: 18, Gömlek no: 97.
BOA. MF. MKT, Dosya no: 18, Gömlek no: 147.
BOA. MF. MKT, Dosya no: 18, Gömlek no: 116.
BOA. MF. MKT, Dosya no; 20, Gömlek no: 25.
BOA. MF. MKT, Dosya no; 30, Gömlek no: 170.
BOA. MF. MKT, Dosya no: 46, Gömlek no: 9
BOA. MF. MKT, Dosya no: 46, Gömlek no: 8.
BOA. MF. MKT, Dosya no; 77, Gömlek no: 72.
BOA. MF. MKT, Dosya no; 79, Gömlek no: 99.
BOA. MF. MKT, Dosya no; 80, Gömlek no: 93.
BOA. MF. MKT, Dosya no; 80, Gömlek no: 76.
BOA. MF. MKT, Dosya no; 94, Gömlek no: 7.
BOA. MF.MKT. Dosya no: 129, Gömlek no:11.
BOA. MF. MKT, Dosya no; 252, Gömlek no: 21.
BOA, A.MKT. MHM., Dosya no: 471, Gömlek no:11
BOA. İrade Hariciye, Dosya no:305; Gömlek no: 19369.
BOA. MV, Dosya no; 45, Gömlek no: 67.

BOA. Y.EE, Dosya no; 12, Gömlek no: 36.
BOA, İrade Hariciye, Dosya no:261, Gömlek no:17
BOA. İrade Dahiliye, Dosya no: 835, Gömlek no: 67168
BOA. İrade Dahiliye, Dosya no: 842, Gömlek no: 67709
BOA. İrade Dahiliye, Dosya no: 1171, Gömlek no: 91587
BOA. MV, Dosya no; 22, Gömlek no: 59.
BOA, İ.TAL., Dosya no: 4, Gömlek no: 1310 /S-159.

Gazeteler

Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi

Araştırma Eserleri ve Makaleler

- Atasoy, Sümer, "Türkiye'de Müzecilik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul 1983.
- Gerçek, Ferruh, *Türk Müzeciliği*, Ankara 1999
- Gündüz, Filiz, "Osman Hamdi Bey", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*", C.33, İstanbul 2007.
- Eyice, Semavi, "Çinili Köşk", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul 1993.
- Epikman, Refik, *Osman Hamdi: 1842-1910*, İstanbul 1967.
- Karaduman, Hüseyin, "Belgelerle İlk Türk Asâr-ı Atika Nizamnamesi", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XXV, s.29, Aralık 2004.
- Madran, Emre, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma Sürecinde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yasal Düzenlemeler", *Türkler*, C.15, Ankara 2002.
- Mansel, Arif Müfit, "Osman Hamdi Bey" *TTK Belleten*, XXIV/94, Ankara 1960.
- Ogan, Aziz, *Türk Müzeciliğinin 100. Yıldönümü*, İstanbul 1947.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s.260.
- Mumcu, Ahmet, "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, S. 34.
- Shaw, M. K. Wendy; *Osmanlı Müzeciliği Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, İstanbul 2004.
- Su, Kamil, *Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi*, İstanbul 1947.
- Şahin, Gürsoy; "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, c.26, sayı 42, Ankara 200.
- Yücel, Erdel "Müze", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedi*, C. 32, İstanbul 2006.